

PÁZMÁNY-RECEPCIÓ ÉS INTERTEXTUALITÁS XX. SZÁZADI MŰVEKBEN

DÓBÉK ÁGNES

A próza hamarább megfakul és kirottosodik, mint a vers. Balassa Bálint költeményeit könnyebben olvassa mai olvasó, mint báró Eötvös József prózáját. Onnan származik ez talán, hogy minden vers magasabb síkban lebeg, egyformán távol a mai és holnapi hétköznapi beszédtől. De Pázmány Pétert most sem érzem idegenszerűnek, még csak régiesnek sem. Az a stíl, mely már több háromszáz évesnél, üdítően hat szememre és fülemre.¹

Pázmány Péter műveinek halhatatlanságáról a Nyugat 1920. október 15-i számában, Pázmány születésének 250. évfordulóján emlékezett meg Kosztolányi Dezső. A Nyugat vonzaskörzetében Kosztolányin kívül bizonyára többen is gyakran olvasták a nagy elődöt, azonban ritkán jelentek meg méltató írások prózaművészetéről. A szakirodalom a mai napig nem foglalkozott azokkal a történelmi művekkel, amelyek Pázmány alakját hitelesen, történelmi keretbe ágyazva keltették életre, nem azonosították ezeknek a műveknek a forrásait.

Három olyan művet mutatok most be, amelyben Pázmány megjelenítése nem csupán a XX. századi írói fantázia szülötte, hanem a szerzők eredeti forrásokból építették fel alakját. Móricz Zsigmond Erdély-trilógiájának második részében, *A nagy fejedelemben*, Sumonyi Zoltán *Pázmány* című drámájában és Dippold Pál *Pázmány Péter köpönyege* című novellájában azonosítom a Pázmány-művekből átvett részeket, felvázolva a művek történelmi hátterét is.

Az Erdély-trilógia második részében, *A nagy fejedelemben*, egy nagy Pázmány-jelenet található. A trilógia harmadik részének megírása után, amikor Móricznak kiadói kérésre egy kötetbe kellett tömöríteni a három regényt, Magos Olgának címzett levelében így írt: „De nagyon büszke vagyok pl Bethlen Gábor három levélrészletére, amelyekkel a nagy fejedelmet tökéletes, szinte balladai tömörséggel lehetett megmutatni [...] Ugyanígy mutatom be Pázmányt, annak, aki”.²

¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A magyar próza atyja*, Nyugat, 1920, 19-20. szám, 911-917.

² *Móricz Zsigmond levelei* II., s. a. r. F. CSANAK Dóra, Bp., Akadémiai, 1963, 421.

Hogyan ábrázolja Pázmányt Móricz, aki maga kálvinista volt?³ Pázmány szerepének történelmi kontextusa a regényben arra az időszakra korlátozódik, amikor 1613 októberében Bethlen Gábort török segítséggel Erdély fejedelmévé választották.⁴ Az udvar felismerte, hogy Erdélyt nem tudja bekebelezni, és Bethlen Gábor sem működött együtt velük, ezért elhatározták megbuktatását. Jelöltük Hommonai Drugeth György volt, aki kötelezvényt állított ki II. Mátyásnak: ha erdélyi fejedelemségre jut, Erdélyt a király hűségében tartja. Hommonai és az erdélyi elégedetlenségnek elkezdtek toborozni a hajdúkat, azonban a török, akitől a leginkább tartottak, továbbra is Bethlen mögött állt. Pázmány ekkora már mint túróci prépost az ország főpapi rendjének tagja, szerepet vállalt az erdélyi politikában is. A katolikus egyház erdélyi térnyerését remélve támogatta Hommonait.

Pázmány nevét először egy német származású várúrnő említi a regényben: éppen egy vaskos Pázmány-kötetből olvas fel.⁵ Ez az első hely a műben, amelyből a felolvasott részletek miatt arra lehet következtetni, hogy Móricz eredeti forrást használt. Néhány fejezettel később Pázmány nevét nem csak említik, valóban megjelenik a szereplők között, mint túróci prépost érkezik Kassára, a Bethlen ellen szövetkező urakhoz, hogy továbbítsa az udvartól kapott híreket.

A tanácskozás után, a vacsoránál hangzik el buzdító szónoklata,⁶ amely Pázmány retorikai stílus eszközeit és szóhasználatát sorakoztatja fel, így nagy valószínűséggel következtethető belőle egy vagy több Pázmány-mű alapos ismerete és felhasználása Móricz részéről. Móricz Virág egy visszaemlékezése jelent biztos támaszt abban, hogy az író eredetiben olvasta Pázmányt, és szó szerint idézte a regényben. Móricz Debrecenben találkozott egy katolikus pappal, aki dicsérte az *Erdélyt*, egy kifogása volt csak: „hogyan adhatott Pázmány Péter szájába olyan rideg, kietlen szavakat!” Móricz válasza minden kétséget eloszlat egy lehetséges Pázmány-forrásra vonatkozóan: „Valamennyit Pázmány irataiból vettem át”.⁷

Pázmány szövegeinek alapos vizsgálata tette lehetővé a megállapítást, hogy a Móricz által idézett sorok az *Isteni igazságra vezérlő Kalauz* Előljáró leveléből és III. könyvéből származnak.

A *Kalauz*nak három kiadása jelent meg Pázmány életében (1613, 1623, 1637), az első két kiadás szövege között a legnagyobb az eltérés, a 1623-as és a 1637-es kiadások csaknem megegyeznek.⁸ Az 1908-ban megjelent *Kalauz* az 1637-es kiadás alapján készült. Logikus lenne a következtetés, hogy Móricz ezt használta, mivel

³ *Uo.*, 135. Ravasz Lászlóhoz írt, Leányfalun 1916 augusztusában kelt levelében így ír: „Csodálatosképpen szenvedélyes kálvinista vagyok, nem mint Krisztus hívő, hanem mint magyar.”

⁴ A történelmi adatok és tények felvázolásához mindvégig a következő műveket használom: *Magyarország történeti kronológiája II, 1526-1848*, főszerk., BENDA Kálmán, Bp., Akadémiai, 1983, 444-464; FRANKÓI (FRANKL) Vilmos, *Pázmány Péter és kora I*, Pest, Ráth, 1868, 179-253.

⁵ MÓRICZ Zsigmond, *Erdély II. – A nagy fejedelem*, Bp., Gabo, 2007, 37-38.

⁶ *Uo.*, 69-85.

⁷ MÓRICZ Virág, *Apám regénye*, Bp., Osiris, 2002, 443.

⁸ HARGITTAY Emil, *Pázmány és a kompiláció* = *Uő., Filológia, eszméletörténet és retorika Pázmány Péter életművében*, Bp., Universitas, 2009, 34-35.

ez lehetett számára a legkönnyebben hozzáférhető. A szövegeket alapos filológiai vizsgálat alá vetve azonban világosan látszik, hogy az első, 1613-as kiadást használta szerző. A következő táblázatban a 1613-as és 1637-es kiadás szövegét hasonlítom össze egy Móricz által átvett résszel, a szövegeket párhuzamosan közölve, kiemelve azokat a részeket, amelyek a 1637-es kiadástól eltérnek, és a 1613-assal egyeznek. A szövegeket a Pázmány-összkiadás és a 1613-as *Kalauz* szövege alapján betűhíven közlöm.

Móricz Zsigmond, Erdély II.	Pázmány Péter, Kalauz (1613)	Pázmány Péter, Kalauz (1908)
- Igen, mert nagyon jó azt tudni, hogy mit mondanak igazságot. Mert lássa, azt mondja, hogy: „a pártos tanítók írásaiban oly éktelen és képtelen kábaságok vannak, hogy ha ezeket szememmel nem olvastam volna az magok Könyveiben , elmémben sem tűnnék, hogy eszes és józan ember efféléket csak meggondolna...” ⁹	Az pártos Tanítók írásában oly éktelen és képtelen kábaságok vannak, hogy, ha ezeket szememmel nem olvastam volna az magok Könyveiben , elmémben sem tűnnék, hogy eszes és józan ember efféléket csak megis gondolhatja. ¹⁰	A pártos tanítók írásában oly éktelen és képtelen gagságok vannak, hogy, ha ezeket szememmel nem olvsnám a magok könyvében , elmémbe sem tűnnék, hogy eszes és józan ember effélékat gondolhatja. ¹¹

A *Kalauz* különböző szöveghelyeiről való compiláció sokkal nyomatékosabbá válik a műben, amint Pázmány maga kezd szónoklatába, hogy a „hitehagyottak” elleni fellépésre buzdítsa a körülötte összegyűlt társaságot.¹² A szónoklat felépítésénél Móricz mindvégig Pázmányt idézi, immár idézőjel nélkül, továbbra is az 1613-as *Kalauz* Előljáró levelét és III. könyvét használva forrásként.

Szövegét a *Kalauz* különböző részeiből compilálta, sokszor több tíz oldalnyi távolsággal az egyes részek között, néhány esetben egyetlen mondatot több különböző helyről összeszerkesztve. A következő táblázat részletesen rögzíti az átvételek adatait. A korábbi szakirodalom¹³ gyakorlatát követve az első számjegyek utalnak a lapszámra, a második szám az átvételt tartalmazó sorok sorszámát mutatja. A párhuzamos oszlopban a forrásműben azonosított helyek vannak jelezve. Az áttekinthetőség miatt új sort kezdtem abban az esetben, ha Móricz compilált szövege ugyan folyamatos, de ez a rész a forrásban nem folyamatosan található meg.

⁹ MÓRICZ, *i. m.*, 38.

¹⁰ PÁZMÁNY Péter, *Isteni igazságra vezérleo kalauz*, Pozsony, 1613, 3.

¹¹ PÁZMÁNY Péter, *Hodoeagus: Igazságra vezérlő kalauz*, s. a. r. Kiss Ignác, Bp., A Budapesti Királyi Magyar TudományEgyetem Hittudományi Kara, 1908, 7.

¹² MÓRICZ, *i. m.*, 74–85.

¹³ HARGITAI Andrea, *Kelemen Didák prédikációinak Pázmány-kompilációi*, ItK, 2001, 638–656; MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak*, WZ Könyvek, Bp., 2010.

Móricz Zsigmond, Erdély II.	Pázmány Péter, Kalauz (1613)	Móricz Zsigmond, Erdély II.	Pázmány Péter, Kalauz (1613)
37. 8-10.	90. 7-9	83. 4-5.	182. 12-14.
38. 34-37.	Elölj. 3. 15-19.	83. 5-9.	182. 14-22.
78. 26-37.	Elölj. 1. 1-18.	83. 9-12.	183. 31-37.
79. 3-7.	Elölj. 1. 19-24.	83. 13-14.	185. 36-37.
79. 7-9.	Elölj. 2. 4-6.	83. 14-16.	189. 19-21.
79. 19-24.	Elölj. 2. 18-25.	83. 17-18.	185. 26-29.
79. 24-27.	Elölj. 3. 4-8.	83. 16-17.	185. 32-33.
79. 29-30.	Elölj. 3. 11-14.	83. 18-21.	189. 43-190. 7.
79. 32-35.	Elölj. 3. 15-19.	83. 22-26.	190. 18-23.
79. 35-37.	Elölj. 3. 21-24.	83. 26-84. 2.	190. 28-39.
80. 16-18.	162. 25-32.	84. 4-6.	190. 40-44.
80. 18-20.	131. 34-36.	84. 6-7.	190. 45-191. 1.
80. 22-32.	131. 36-132. 4.	84. 7-8.	191. 3-4.
80. 34-81.7.	132. 5-20.	84. 8.	191. 9-10.
81. 14-26.	132. 22-33.	84. 8-10.	191. 19-21.
81. 28-31.	132. 38-133. 1.	84. 11-12.	191. 24.
82. 6-8.	186. 19-20.	84. 12-21.	191. 37-44.
82. 8-12.	181. 2-5.	84. 25-29.	194. 4-10.
82. 17-19.	181. 5-7.	84. 30.	194. 15-16.
82. 19.	181. 12.	84. 31-36.	194. 20-27.
82. 19-27.	181. 20-28.	85. 2-4.	254. 17-18.
82. 27-29.	181. 33-36.	85. 1-2.	254. 26-27.
82. 31-36.	181. 37-41.	85. 6-8.	254. 20-21.
82. 36-83. 2.	181. 45-182. 4.	85. 8-9.	254. 32-36.

Móricz kompilációs technikájára jellemző, hogy az átvett szöveget az esetek nagy részében csak olyan mértékben dolgozza át, hogy Pázmány XVII. századi nyelvét könnyebben olvashatóvá tegye a XX. századi olvasó számára: szavakat nem ír át, csupán a helyesírást. Amennyiben ezen túl változtat a *Kalauz* szövegén, egyszerűsítő, tömörítő céllal teszi, a latin idézeteket, citátumhelyeket minden esetben elhagyva – az Ocskay György¹⁴ által felállított kategóriákból a kihagyás, tömörítés, rövidítés hármast alkalmazza –, hogy a bonyolult pázmányi mondatok rövidített, érthetőbb variánsokban kerüljenek a regénybe.

¹⁴ OCSKAY György, *Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációiban*, ItK, 1982, 436-448.

Móriczéval egyező kompilációs eljárást követ Sumonyi Zoltán is, aki 1979-ben írt drámát Pázmányról. A mű alapkonfliktusát Sumonyi már 1977-ben megírta *A Kardinális és a Főlovász* című versében:¹⁵ a halála előtt álló Pázmány és gyámfia, Zrínyi Miklós ellentétes álláspontokat képviselnek. Pázmány a nemzeti függetlenséget, Zrínyi – neveltetéséből adódóan – a Habsburg hűséget képviseli, és mit sem tudva gyámja titkos, békítő szándékú levelezéséről I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel, Pázmány halála után hadjáratot indít Erdély ellen.¹⁶

A vers középpontjába állított lélektani, drámai situációt a két történelmi személy között a szerző két év múlva, 1979-ben, *Pázmány* című három felvonásos drámájában dolgozza ki, verse a drámában a *Prolóógus* helyére kerül. Olyan időszakban születik a dráma, mikor Pázmány alakja az irodalmi – és történelmi köztudatban erősen háttérbe szorult. Az ellenreformációban betöltött szerepe, politikai tevékenysége a Habsburg-ház oldalán nem sorolták azok közé a történelmi alakok közé, akiknek életútját a rendszerváltás előtti évtizedekben tanácsos lett volna feldolgozni bármilyen irodalmi formában. Sumonyi Zoltán drámája több évtizedes csendes feledés után törölte le a port Pázmány Péter emlékeről. A politikai-kulturális közegben maga a témaválasztás is elismerésre méltó volt, azonban a történelmi háttér sokoldalú ismerete – ha néhány esetben alá is rendelődött a drámai cselekménynek – és az érezhetően eredeti forrásokból kölcsönzött szóhasználat, mely összefonódott a kor modern irodalmi nyelvével, sikeressé tették a drámát. Két kiadást is megélt,¹⁷ rádiójáték, majd tévéfilm is készült belőle.

A dráma tetőpontja lélektani szálon mozgatva teljeseedik ki, de a háttérben ott vannak a XVII. század első felének éveit, melyek a kiindulópontot, a történelmi konfliktust generálják. Móricznál a Pázmányhoz kötődő történelmi események mindvégig egy szálon futnak, a regény fő vonalának mintegy sokadik mellékágaként. Sumonyi drámájának minden jelenetében Pázmányt, a politikust helyezi a középpontba. Az olvasónak a tragikum megértéséhez el kell jutni a drámai cselekményben addig a felismerésig, hogyan lett az első felvonás Bethlen Gábor és a protestáns Erdély ellen dühösen prédikáló Pázmányából az utolsó jelenetben egy megtört, a katolikus–protestáns háború ellen felszólaló Pázmány. Mindez csak úgy lehetséges, ha az olvasó jól ismeri a korszakot annak minden történelmi dilemmájával és a dráma szereplőinek kapcsolatrendszerével együtt.

A cselekmény három évszám körül bontakozik ki, a jelenetek 1627-ben, 1635-ben és 1637-ban játszódnak. Pázmány alakja mindvégig központi szerepet tölt be, nem csak egy-egy jelenetre korlátozódik, ahogy az Móricznál volt látható. Az első felvonásban – 1627-ben – Pázmány a nagyszombati templom szószékéről prédikál.

¹⁵ SUMONYI Zoltán, *A Kardinális és a Főlovász*, Kortárs, 1977/8, 1235.

¹⁶ Zrínyi Habsburg parancsra ténylegesen részt vett a harmincéves háborúban, 1642-ben és 1643-ban is hadba vonult, Rákóczi ellen 1644-ben – tehát nem Pázmány halálának évében – vezényelték ki, kényszeredetten és kedvetlenül tett eleget ennek a kötelességének.

¹⁷ SUMONYI Zoltán, *Pázmány: dráma három felvonásban, prólóógussal*, Bp., Magvető, 1979; Uő., *Magyar messiások*, Bp., Magvető, 1984, 87–181. A két kiadás szövege között nincs eltérés, a dolgozatban mindvégig az első kiadásból idézek.

A prédikáció alatt a Zrínyi-árvák, Péter és Miklós érkeznek egy kanonokkal, ekkor még kisleányok, ezután kezdődnek grazi tanulóéveik. A dráma Pázmánya itt először találkozik a fiúkkal, mint gyámtyuk, ajándékként Péternek saját kardját adja, Miklóst főlovászmesternek neveztetik ki. Ez az esemény a valóságban csak egy évvel később, 1628-ban történt meg, ahogyan horvát bánná sem 1637-ben nevezték ki Zrínyit, miként a drámában szerepel, hanem csak 1638-ban.

Kemény János első, 1627-es követjárása is része a történetnek, Sumonyi idézi az *Önéletírásban* fennmaradt híres Pázmány-mondatokat.¹⁸ A következő felvonások 1635-ben és 1637-ben játszódnak, Pázmány egyre inkább békére törekvő magatartását mutatják be, és az ebből fakadó konfliktust a fiatal Zrínyi Miklóssal, aki Pázmány minden törekvése ellenére Rákóczi serege ellen indult a császári csapatokkal.

A történeti forrásokban nem maradt nyoma annak, hogy ez a konfliktus valóban így kiéleződött volna Pázmány és Zrínyi Miklós között, de a politikai erők állása mindenképpen magában rejtette ennek az ellentétnek a lehetőségét, amit Sumonyi Zoltán árnyalt történelmi háttérrel és finoman kidolgozott lélektaniséggel ábrázolt drámájában.

A darabban mindvégig érezhető az eredeti dokumentumok szóhasználata, azonban ez – Móricz kompilálási módszerével ellentétben – nem folyamatosan van jelen a Pázmány-szövegekben, hanem lépten-nyomon összefonódik egy archaizálásra törekvő, de Pázmány azonosított mondataihoz képest mégis modern drámai nyelvvel.

Pázmány dörgő hangú prédikációja az első felvonás első jelenetében rögtön eredeti forrást sejtet. A prédikáció első sorait Pázmány *Felelet* című művéből szerkesztette össze Sumonyi. A szerző kisebb stiláris változtatásokat alkalmazva, de szó szerint tartja magát a pázmányi szöveghez:

Sumonyi	Pázmány
[...] avagy talán azt úgy ítéli meg a hírneves sárvári prédikátor Magyar István uram, hogy amíg az ország boldog lön, az ő vallásukon s nem a miénken volt?! – S talán bizony Hunyadi János és Mátyás király szintén a Luther girhes és pohosgebéjének tartotta volna farkát?! Ha így ítél a vaksi tudatlanság, megérdemli, hogy prédikálószezből záp-tyúknyokkal kergettessem el! – ¹⁹	De talam azt itiled, hofi a myg Magyar orzag bodog lön, addig nem az mi vallasunkon volt, hanem az tieteken: Hofi Hunyadi Ianos es Matias kiralis, az Luther loua farkat tartotta. Ha ezt itiled, meg erdemled tudatlansagodert, hofi az predicallo zenkebol, Zap tiukmuniokkal kergessenec ki: [...] ²⁰

¹⁸ *Uo.*, 42.

¹⁹ *Uo.*, 11–12.

²⁰ PÁZMÁNY Péter, *Felelet Magyar István sárvári prédikátornak az ország romlása okairól írt könyvére* (1603), kiad. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2000, 241.

Móricz egyetlen műből kompilált Pázmány-monológja felépítéséhez, Sumonyninál azonban Pázmány árnyaltabb szerepet kap, – bemutatkozik, mint katolikus hitszónok, nevelő, politikus – így felhasznált műveinek száma is nagyobb.

A következő táblázat a kompilált részek pontos helyeit mutatja be:²¹

Sumonyi Zoltán, Pázmány	Pázmány Péter művei
I. felvonás/1. jelenet 11.8–12.3.	Felelet 241. 16–20.
I./1. 18. 8–16.; III./3. 111. 4–12.	Imádságos könyv 179. 17–21.
I./1. 18. 17–18.; III./3. 111. 13–14.	Imádságos könyv 179. 23–25.
I./1. 18. 19–21	Imádságos könyv 180. 3–4.
I./1. 19. 2–4.	Imádságos könyv 180. 7–8.
I./2. 26.15–27. 9.	Prédikációk II. 64. 23–32.
I./3. 38. 7–39.6.	PPÖL I. 670. 1–9.
I./3. 39. 7–14.	PPÖL I. 670. 20–27.
I./3. 39. 14–21.	PPÖL I. 670. 30. - 671.4.
I./3. 39. 21–23.	PPÖL. I. 671. 10–11.
I./3. 39. 24–40. 7.	PPÖL I. 671. 16–19.
I./3. 40. 1–9.	PPÖL I. 671. 24–26.
I./3. 40. 10–16.	PPÖL I. 671. 29–34.
II./1. 47. 4–48. 2.	PPÖL II. 553. 16–18.
II./1. 48. 3–8.	PPÖL. I. 546. 5–9.
II./1. 47. 13–19.- 49.3.	PPÖL II. 553. 23–29.
II./1. 58. 1–6.	Prédikációk II. 621. 7–9.

Az *Imádságos könyv* VII. részéből, *A Soltárból* összeszerkesztett rész a drámában keretként funkcionál: az első jelenet ezzel záródik, Pázmány így fejezi be prédikációját. Az utolsó jelenet megtört Pázmánya összekulcsolt kézzel ezzel az imával könyörög a békéért és ajánlja Zrínyi Miklós lelkét az Úr oltalmába. Pázmánynak a drámában megtett útját ez az imádság is jól példázza, hiszen ugyanazzal az imával könyörög a békéért, amivel korábban a protestáns veszedelemtől fenyegetett országért imádkozott.

²¹ A dráma sorainak számozásánál a címetek, szerző utasításokat nem, csak a tényleges szöveget vettem figyelembe. A kompilált helyek azonosításához a Pázmány kritikai kiadás megjelent köteteit használtam, a még nem megjelent kötetek esetében a Pázmány-összkiadást: PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631)*, kiad. Sz. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001; PÁZMÁNY, *Felelet...*, i. m.; PÁZMÁNY Péter *Összegyűjtött levelei*, I–II, s. a. r. HANUY Ferenc, Bp., Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Tanácsa, Bp., 1910–1911, (PPÖL I–II.); PÁZMÁNY Péter, *A római anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egy-néhány imnepekre rendelt evangéliomokról prédikációk, melyeket élő nyelvének tanítása után írásban foglalt Cardinal Pázmány Péter*, I–II, s. a. r. KANYORSZKY György, Bp., Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Tanácsa, 1906.

Sumonyi, mint eredeti forrást három Pázmány-levelet használ fel a drámához: a 1627. december 28-án Bethlen Gáborhoz, az 1637. március 7-én I. Rákóczi Györgyhöz és az 1626. október 22-én, a Bethlen táborában levő felső-magyarországi rendekhez címzett leveleket. A Rákóczihoz íródott levélbe szúrja be a korábbi, 1626-ban íródott levél néhány mondatát, ezzel – az eddig megismert kompilációs technikákhoz képest – egy bonyolultabb szerkesztési módot alkalmaz.

A szerző tagadhatatlan érdeme, hogy ő volt az, aki hosszú idő után nagy lépést tett afelé, hogy Pázmány Péter visszakapja helyét az irodalmi és a történelmi gondolkodásban. Megjelenése után először maga az író ismertette a drámát az Új Tükörben,²² ezt követően számos elismerő kritikát kapott. Babiczky László rendezésében és Gáti József főszereplésével mutatta be a Magyar Televízió a dráma tévéfilmé átdolgozott változatát 1987. október 10-én. Akárcsak a rádiójáték, a film is követi a dráma szövegét, a hosszabb monológoknál alkalmaz csak rövidítéseket.

Az ezredfordulón jelent meg Dippold Pál novellája, amelyben Pázmány Péter a XXI. századi író víziójaként jelenik meg.²³ Egy szemfényvesztővel, kufárokkal, a gonosz áldozataival teli világról panaszkodik a novella egyik főszereplője, az egyes szám első személyben beszélő író. Saját feladatát így fogalmazza meg: „Azért vagyok a világban, hogy történeteket írjak a rendről, ami bennünk és körülöttünk él, az évszakok menetrend szerinti közlekedéséről [...]” Ezen az esős, novemberi délutánon, váratlanul egy lovas érkezik a novellabeli íróhoz. Nem más, mint Pázmány Péter, bíborpiros köpenyben, ékköves kereszttel, vadászsólyommal.

Elődjei példájából meríti az erőt, mikor belépteti nappalijába Pázmány Pétert: „Tudod ki vagyok? – húzott elő köpönyegéből egy bőrkötéses könyvecskét. Tudom, mondtam, Pázmány Péter.”

Móricz és Sumonyi Pázmányával ellentétben itt nem a hitszónok, nem a politikai Pázmány mutatkozik be, hanem az egyszerű pap tanítja imádkozni az író. A bőrkötéses könyvecske, ami előkerült köpenyéből, az *Imádságos könyv*.

„Mint kellyen a’ Mi-Atyánkat értelmessen mondani”, erre tanítja meg az író Pázmány. Dippold minden egyes *Mi Atyánk*-sor után kiragad egy részletet az *Imádságos könyv* a sorokat magyarázó részéből. A helyesíráson kívül az író semmit nem változtat az eredeti szövegen, nem rövidíti, tömöríti a sorokat, itt a szó szerinti idézés technikája figyelhető meg, ami a novella cselekménye alapján helyénvaló, hiszen Pázmány Péter felolvasott.

Pázmány a *Mi Atyánk* minden sora után magyarázatot fűz az adott részhez. Az *Imádságos könyvből* kiválasztott sorok azokra a kérdésekre, dilemmákra próbálnak választ adni, segítséget nyújtani, amelyekkel az ezredfordulón minden ember – köztük az író is – szembetalálta magát. Így idézi többek között éppen ezeket

²² SUMONYI Zoltán, *Pázmány Péter másik arca*, Új Tükör, 1979. szeptember 9., 10.

²³ DIPPOLD Pál, *Pázmány Péter köpönyege*, Új Ember, 2000. december 16., 8.; DIPPOLD Pál, *Pázmány Péter köpönyege = 1100 éve Európa szívében: A Keresztény Értelmiségi Szövetsége IV. Országos Kongresszusa 1999. november 26–27.*, szerk. FÜLÖP Zsuzsanna, Bp., Jel, 2001, 107–111.

Dippold	Pázmány
Tudom, hogy inkább kedved a szeretetnek és kegyességnek nevét, hogysem félelemre indító nevezeteket: és ez okon kedvesebben hallok, mikor Atyánknak mondunk, hogysem mikor bosszúálló Istennek nevezünk, mivel azt kívánod, hogy fiúi szívvel szeressünk téged, és szolgálhoz illendő félelmet kivessünk lelkünkéből. ²⁴	[...] Tudom, hogy inkább kedvelled a' szeretetnek és kegyességnek nevét, hogy-sem a' félelemre indító nevezeteket: és ez-okon, kedvesben hallok, mikor Atyánknak mondunk, hogy-sem mikor bosszu-álló Istennek nevezünk. mivel azt kívánod, hogy fiúi szívet szeressünk téged és szolgálkhoz illendő félelmet ki-rekeszszünk lelkünkéből.[...] ²⁵

a Pázmány-sorokat Dippold: „ez árnyék világhoz, az-az, szám-kivetet bűyodosásom tömlőczéhez, ne ragaszko gyam, mint a' Világ fiai”;²⁶ „adgyad Uram, hogy téged mindenek-felet szeressünk: felebarátunknak annyi jót kívánnyunk mint magunknak: gonosz akaróinknak veszedelmét ne szomjuhozzuk”;²⁷ „Nem kérünk Uram Tölled, sok eledellel terheltet asztalt, hanem mértékletes táplálást: és te kuldúsid lévő, Kenyeret kérünk tölled.”;²⁸ „Mencs-meg engem a' lelki gonosztúl, a' Büntül, és a' bűnnek sóldgyátul, a' kárhozattul”.²⁹

Mielőtt lóra ült és távozott, Pázmány így szólt az íróhoz: „Gyenge fák nőnek a kövér völgyekben: azok vernek mélyebb gyökeret, melyeket a szél erősen ingat, mert a mozgatással vastagodik és mélyebb gyökereket bocsáthat”.³⁰ Ismerősen hangzanak ezek a sorok is a Pázmány műveit jól ismerőknek. Dippold itt már nem az *Imádságos könyvből*, hanem az Advent II. vasárnapjára írott, *Miért sanyargattya Isten a hiveit e földön; és ellenségít gyakorta kedvekre tartja?* című prédikációjából idéz.³¹

Móricz, Sumonyi és Dippold Pázmány-átvételeinek azonosítása és elemzése rávilágít arra, hogy szakítani kell azzal a szemlélettel, miszerint az irodalom független, egymással nem érintkező művek tárháza: sokkal inkább egy lánc, amelynek részei egymásra épülnek. A vizsgált példák bemutatják, hogyan ágyazódik be és él tovább egy korábbi kor irodalmi alkotása és annak értékei egy-egy több száz évvel később írt műben. Az intertextualitás eszközei jóval összetettebb formában vannak jelen ezekben a szövegekben, mint hogy könnyen besorolhatók lennének a Genette által meghatározott kategóriákba.³² Az írók a nyelv segítségével kilépnek ezekből a kategóriákból, hogy saját nyelvüket és Pázmány nyelvét összemossa, a kettőből egy újat teremtve tegyék élővé a XX–XXI. században Pázmány Péter alakját.

²⁴ <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/regiek/Archivum/20000116/08/01.html> (utolsó látogatás 2012. 07. 30.)

²⁵ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv...*, i. m., 43.

²⁶ *Uo.*, 45.

²⁷ *Uo.*, 47.

²⁸ *Uo.*, 52.

²⁹ *Uo.*, 55.

³⁰ <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/regiek/Archivum/20000116/08/01.html>

³¹ PÁZMÁNY, *A római anyaszentegyz...*, i. m., 45, 36–46.

³² Gérard GENETTE, *Transztextualitás*, Helikon, 1998, 82–83.

